

СПЕЦИФІКА ЖАНРУ ТА СТИЛЮ ІСТОРИЧНОГО РОМАНУ У ВІРШАХ “МАРУСЯ ЧУРАЙ” ЛІНИ КОСТЕНКО

Миронюк Л.В., викладач

Запорізький національний технічний університет

Статтю присвячено дослідженню специфіки історичного роману “Маруся Чурай” Ліни Костенко. У ній розглянуто особливості жанрової моделі віршованого роману та виявлено прикметні риси художнього письма автора.

Ключові слова: віршований роман, жанр, поетичний стиль, образ, стилістичні особливості.

Миронюк Л.В. СПЕЦИФИКА ЖАНРА И СТИЛЯ РОМАНА В СТИХАХ “МАРУСЯ ЧУРАЙ” ЛИНЫ КОСТЕНКО / Запорожский национальный технический университет, Украина.

Статья посвящена исследованию специфики исторического романа «Маруся Чурай» Лины Костенко. В ней рассматриваются особенности жанровой модели романа в стихах и акцентируется внимание на основных чертах художественного письма автора.

Ключевые слова: роман в стихах, жанр, поэтический стиль, образ, стилистические особенности.

Mironuk L.V. THE SPECIFIC NATURE OF GENRE AND STYLE OF LINA KOSTENKO'S HISTORICAL NOVEL IN VERSES “MARUSYA CHURAY” / Zaporizhzhya National Technical University, Ukraine.

The article is devoted to the historical novel “Marusya Churay” written by Lina Kostenko. The article deals with the peculiarities of the genre model of the novel in verses. The author makes an attempt to single out the main features of Lina Kostenko's poetical style.

Key words: novel in verses, the genre, poetical style, image, stylistic peculiarities.

Творчість Ліни Костенко приваблює науковців глибиною поетичного осмислення актуальних загальнолюдських проблем буття, що знайшли своє втілення у своєрідній індивідуальній моделі оприявлення мистецького задуму.

Особливості художнього письма поетеси перебували в полі зору В.Брюховецького, В.Базилевського, М.Ільницького, В.Саєнко, О.Башкирової, М.Кудрявцева, І.Пономаренко тощо. Однак на сьогодні специфіка багатогранної жанрово-стильової манери не є детально та всебічно вивченою. Саме цим зумовлена актуальність роботи, що ведеться, метою якої є дослідження домінантних гетерогенних естетичних форм, іманентних творчості письменниці. Зокрема, предметом вивчення обрано віршований роман “Маруся Чурай”.

Аналізуючи твір, ставимо перед собою такі завдання:

- визначити новизну жанру;
- виявити специфічні ознаки мистецького стилю автора на прикладі досліджуваного твору.

Жанрова модель роману у віршах виникла як змішування ознак трьох родів літератури – епосу, лірики і драми, – вона поєднує багатоплановість, епічні принципи розповіді з суб’єктивністю, що притаманна ліричним творам [1].

Витоки жанру сягають доби середньовіччя (анонімний твір “Флуарі Бланшефлер”), а також Візантії XII століття (поезія Теодора Продрома, Нікіти Євгеніана). Розвинувся й став поширеним цей жанр у XIX – XX століттях. “Дон Жуан” Байрона, “Пан Тадеуш” Міцкевича, “Євгеній Онегін” Пушкіна мали суттєвий вплив на формування стійкої традиції віршованого роману. Наявність у творі образу автора, іноді поєданого з головним персонажем, стала ключовою вимогою. Саме цей наратор зумовлює специфіку ліричного жанру, збагаченого епічними характеристиками. В українській літературі до нього зверталися М.Рильський, В.Сосюра, О.Підсуха, Л.Первомайський, В.Барка, Л.Горлич, А.Гудима та ін [2].

Ліна Костенко як творець, зорієнтований на духовний зв’язок з європейською культурою, на ті досягнення у сфері національного та світового мистецтва, котрі сприяли формуванню новітніх тенденцій розвитку літератури, також вдається до цієї жанрової форми. З-під її пера з’являється витвір високого художнього рівня – “Маруся Чурай”, що є значним поступом як у розвитку власне жанру, так і вітчизняної художньо-естетичної системи зокрема. За естетичною наповненістю роман досить складний, поліфонічний, на що вказують дослідники. Зокрема В.Брюховецький зазначає: “Не може не вражати легкість переливу наголосів у поєднанні різних стильових і змістових площин поетичного зображення, згармонізованого поліфонією звучання і семантичною місткістю та доцільністю найдрібнішої деталі” [3, 163].

Погоджуємося із твердженням В.Саєнко: “Ліна Костенко довела, що складна і вибаглива форма віршованого роману є однією з констант української художньої ментальності, що тяжіє до синтезу гетерогенних естетичних форм, несподіваного поєднання й переплетення жанрових модифікацій, що постають на твердому ґрунті європейських традицій” [4].

Як митець неординарного мислення Ліна Костенко уміло використовує пріоритети самодостатньої жанрової моделі роману у віршах, яка аналогічно з романом характеризується сюжетністю і зображенням широкої картини життя, дія в ньому наділена значною часовою протяглістю, а події пов'язані між собою і взаємозумовлені, розкриваються характери персонажів. До того ж, на відміну від традиційного роману, у віршованому використовуються “не лише епічні засоби у розвитку характерів, сюжетному русі тощо), але й ліричні. Цьому сприяє віршова форма, котра служить передусім для вираження переживань. У віршованому романі виникає образ не оповідача, як у романі, а ліричного героя. Так звані ліричні відступи, тобто пряме, відкрите вираження ліричних переживань, стають присутніми ланками у розвитку сюжету, в розкритті образів. Цим викликана й особлива складність структури віршованого роману (підвищена емоційність повіствування, перебивка оповідного плану ліричним, поєднання зображення героя з прямим вираженням авторського ставлення до нього тощо)” [5, 381]. Однак якщо в мистецькій практиці твори досліджуваного жанру розглядають проблеми сучасності, то автор “Марусі Чурай” підносить його на новий щабель, вводячи в художнє полотно роману історію (епоха визвольної боротьби українського народу за свою державність) й сучасність (насушли проблеми морально-етичного гатунку) водночас. Художній задум митця, що ґрунтується на історичних реаліях, набуває в контексті глибоко-філософського узагальнювального значення.

Ліна Костенко як традиціоналіст сумлінно дотримується історичної правди, водночас пропонує читачу задуматися і по-іншому поглянути на протонародну героїню, піснетворку, наділену від Бога великим хистом, легендарну постать, широко відому з фольклорних і літературних джерел – Марусю Чурай. Її ім'я та прізвище, що стали заголовком роману, є і своєрідним кодом. Адже Маруся – це скорочений варіант від Марія, що пов'язане з особливо пієтетним ставленням українців до Богородиці, а її козацьке прізвище входить до реєстру найбільш шанованих й історично відомих в Україні.

Історичність як змістова якість твору органічно вклалася у формально жанрову модель віршованого роману й становить одну з граней художнього стилю поетеси в цілому. Підтвердженням цього є наявність ще одного роману у віршах на історичну тему – “Берестечко”, який по суті утворює історичну діалогію з досліджуваним.

Основним об'єктом творчого осмислення автора у романі “Маруся Чурай” стає митець як громадянин свого часу, що становить концепцію твору й реалізує домінуючий художній метод модернізму.

Зокрема, у творенні образу головної героїні превалюють неоромантичні тенденції, коли персонаж обов'язково тісно пов'язаний з конкретним історично-культурним середовищем, причому проступає не знівельований цим середовищем, а багатовимірною духовно, яскравою індивідуальністю, самоцінною особистістю. Маруся Чурай – дівчина з вродженим геніальним мистецьким талантом. Вона має загострену здатність емоційно сприймати світ з його красою й потворністю, болями й радощами.

Кохання, що зародилося в серці, суголосне висоті її душевних поривів, які знайшли своє вираження в пісні: “Любилися ми, не крилися. У мене // душа, було, піснями аж бринить” [6, 110].

В образі Марусі, який є носієм ідей твору, відтворена життєствердна ідея гармонії духовних поривань її реального життя.

За неоромантичним принципом “*ins Blau*”, висловленим Лесею Українкою, що полягає в гармонії ідеалу й дійсності з акцентом на «пориванні особистості до вищих ідеалів життя», Ліна Костенко структурує і розвиває характер героїні. Душевна велич Марусі має родові витоки. Її батьки – ідеальна пара: “Звела їх доля, наче в нагороду за те, що мали незглибимі душі” [6]. Вона, можна сказати, їх пряме продовження, збагачене на генетичному рівні. Любов осмислюється нею як духовна цінність: “Я – навіжена. Я – дитя любові. // Мені без неї білий світ глевкий”, “Моя любов сягала неба, // а Гриць ходив ногами по землі” [6, 100].

Поривання до ідеалу символізує також замилювання героїнею красою природи:

Буває, часом сліпну від краси.
Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, –
оці степи, це небо, ці ліси,
усе так гарно, чисто, незрадливо,
усе як є – дорога, явори,
усе моє, все зветься - Україна.
Така краса, висока і нетлінна,
що хоч спинись і з Богом говори [6, 152].

Неоромантичний герой – підносить оточення до свого рівня.

Романтичний струмінь твору, закладений також на рівні сюжетному, який формується взаємозумовленою логікою, з одного боку – історія трагічного кохання, а іншого – віддалені у часі, овіяні героїчно-трагічним ореолом, історичні події визвольної боротьби під проводом Богдана

Хмельницького. Мотив легенди червоною стрічкою влітається в мистецьке полотно, створюючи ефект магічного проникнення крізь призму віків. Історичний часопростір роману, що створюється за принципом ретроспекції, допомагає реципієнту простежити минуле, сучасне й майбутнє всіх героїв, аби “рельєфніше окреслити причинно-наслідковий зв'язок у долі кожного” [7, 36]. Багатопластовий життєвий вимір реалістичних подій, художнє оприявлення якого досягається майстерністю автора в дескриптивному відтворенні колориту епохи та побутових деталей, у контексті твору синтезується із сферою *поетичного* – пісня, *ірреального* – спогади із вкрапленнями пантеїстичних візій (“причалась темрява”, “десь тиша Ворсклу переходить вбрід”, “вдягнула ніч на вікна чорні штори”).

Аналітично осмислюючи соціопростір середини XVII століття, на тлі якого розгортаються драматичні події в житті окремо взятої особистості – Маруся Чурай та загальнолюдському – протистоянні суспільному в період формування “історичної перспективи”, автор вибудовує систему персонажів, що дають можливість відтворити духовне “двосвіття”, що склалося на той час у суспільстві. Окреслюється такий розподіл у двох аспектах: по-перше, протиставлення Січі й Полтави, по-друге, “за ставленням до Марусиної пісні, яку сприймаємо, мов символ народного генія” [8, 222]. Одним з ключових моментів такого розмежування стала духовна самоорганізація, представлена у літературній практиці неоромантичними тенденціями опозиціонування *природи* – *соціуму*, *гаю* – *хати* (Гауптман, Леся Українка), що еволюціонують із романтичних рай – пекло, небо – земля (народна творчість). У романі Ліни Костенко протиставлення простежується на рівні суспільних суб'єктів, зокрема козацтва, в основах якого закладені високі народні морально-етичні принципи, та різномірної полтавської громади з деформованим “канцелярсько-бюрократичною машиною” устроєм світського буття, що відтворена автором як через поведінку, міркування окремого персонажа, так і збірний образ міського люду. Сцена суду, якою розпочинається роман, дає можливість не лише відтворити протилежності двох світів, але й подати повноцінну характеристику майже всіх персонажів твору. Причому, авторська оцінка кожного з героїв прочитується в їхніх монологах та вчинках.

Масштабізація художнього письма роману досягається завдяки внутрішньому монологу, де все обертається навколо індивідуальної свідомості (розділ “Сповідь”) героїні. Психологічно-емоційний стан Марусі, спричинений смертю коханого та рішенням суду, відтворений у русі перетворення від непритомного, апатичного, зневіреного у власному сумлінні (“Я теж убивця”) і до спогадів про себе «в свою найкращу пору”. Поетеса узагальнює характер сповідального мислення, зображаючи через розповідь героїні як світ її особистих почуттів, так і колорит довкілля у повному прояві суспільного буття. Відповідно до неромантичних тенденцій, простежується осмислення духовної індивідуальності й творчої активності особистості як найвищої онтологічної цінності. “Творення пісні для Марусі є чи не головним способом самовираження. Багата, незвичайна інтенсивність емоційного життя Марусі – це й той «тиск» почуттів, від яких вона звільнюється характерним для всіх обдарованих митців способом – через художню творчість” [6, 299].

Ще одним напрямком, який значною мірою визначає стильову специфіку досліджуваного роману є, безперечно, екзистенційні тенденції. Суверенне існування головної героїні сприймається читачем також через “буття-свідомості”, яке mimoхить, намагаючись протистояти буттю зовнішньому, трансцендується за межі реальних подій. Екзистенціали – печаль, душа, самота, смерть сповнюють внутрішній монолог Марусі, свідомість якої перебуває в очікуванні смерті (розділи “Сповідь”, “Страта”), та задають відповідну змістову тональність.

Традиційно в художній літературі екзистенційні тенденції пов'язані з образом дороги, що має стійку семантику індивідуального буттєвого простору. У контексті роману таких можна виділити кілька: шлях, яким полк виходить у похід; дорога Івана Іскри до гетьмана; дорога, якою дівчина йде на страту; дорога, Марусі до Києва на прощу. Усі вони мають відбиток емоційно-трагічної втрати гармонії в буттєвому просторі особистості, вписаною в потік історії, втягнутою в плін подій.

Прикметною стильовою ознакою також є символізація художнього узагальнення. “Для неї (Ліни Костенко – Л.М.) мандрівний дяк потрібен як резонатор думок і почуттів. Потрібні й символи такого масштабу, як дід Галерник. Це вже данина національній традиції” [9, 185].

Спостерігаємо в тексті роману іманентні стилю поетеси неокласицистичні інтенції. Образи та сентенції християнської (“як говорив святий Іов”, “кожна тут осичинка над шляхом йому про Юду листям шелестить”, “чечериці хочуть, як Ісав”) та грецької (“Як руїни Трої”) тематики.

Стилістичний прийом колажу, тобто монтування з окремих фрагментів цілісної картини, став засобом поглиблення часово-просторового виміру зображення. Як головна героїня, так і інші персонажі, зокрема ті, що мають причетність до долі Марусі чи тогочасного суспільства, сприймаються читачем через призму: теперішнє – минуле – майбутнє.

Таким чином, віршований роман Ліни Костенко “Маруся Чурай” цікавий з погляду жанрово-стильової специфіки. Художній задум, що ґрунтується на реальних і легендарних фактах, реалізується через синтетичне взаємодоповнення епічного мислення ліричним змістом і відзначається глибоко-

філософським узагальненням. Поетеса поглиблює традиційну тематику жанру, ввівши в контекст твору події історичної давнини (епоха визвольної боротьби українського народу), крізь які прочитуються сучасні, а то й, можна сказати, вічні, адже є завжди актуальними морально-етичні проблеми. Прикметними стильовими ознаками, що органічно вклалися у формальну модель роману у віршах, є історичність, складний внутрішній часопростір мистецького зображення, символічні образи (мандрівний дяк, дід Галерник), поліаспектне поєднання різноманітних естетичних засобів, серед яких превалюють неоромантичні тенденції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. – К.: Академія, 1997. – 752 с.
2. Літературна енциклопедія: у 2 т. Т. 2: М (Маадай-Кара) – Я (я-форма) / Ю.І. Ковалів. – К.: Академія, 2007. – 624 с.
3. Брюховецький В.С. Ліна Костенко: Нарис творчості / В.С.Брюховецький. – К.: Дніпро, 1990. – 262 с.
4. Саєнко В. У просторі метаісторії / Валентина Саєнко // Українська мова та література. – 2003. – №17. – С. 8 -12.
5. Словрь литературоведческих терминов / Л.И.Тимофеев и С.В.Тураев. – М.: Просвещение, 1974. – 509 с.
6. Клочек Г. Ліна Костенко: Навчальний посібник-хрестоматія / Григорій Клочек. – Кіровоград: Степова Еллада, 1999. – 320 с.
7. Барабаш С. В. Поетична історіософія Ліни Костенко: безсмертя духу / Світлана Барабаш. – Кіровоград: ТОВ “Атлант”, 2003. – 79 с.
8. Ільницький М. “Якби знайшлась неопалима книга...” / Микола Ільницький // Безперервність руху. – К.: Радянський письменник, 1983. – С. 219 -231.
9. Базилевський В. І зав'язь дум, і вільний лет пера. / В. Базилевський // Поезія як мислення – К.: Радянський письменник, 1990. – С. 177-189.

УДК 821.161.2 : 82 – 146. 2

ГЕРОЇЗАЦІЯ МИНУЛОГО В УКРАЇНСЬКОМУ РОМАНТИЗМІ І АНТИЧНИЙ ТОПОС

Мірошниченко П.В., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет

У статті досліджуються способи та прийоми використання в українському романтизмі античного топосу як змістової, стильової категорії, так і особливого різновиду хронотопу. Трансформовані романтичним дискурсом засади функціонування античного топосу сприяли героїзації історичного минулого та поглиблення профетизму як основних рис історичного романтизму.

Ключові слова: античний топос, міфологічний час, хронотоп, герой, образ.

Мирошниченко П.В. ГЕРОИЗАЦИЯ ПРОШЛОГО В УКРАИНСКОМ РОМАНТИЗМЕ И АНТИЧНЫЙ ТОПОС/ Запорожский национальный университет, Украина.

В статье рассматриваются способы и приемы использования в украинском романтизме античного топоса как содержательной, стилиевой категории, так и особенной разновидности хронотопы. Трансформированные романтическим дискурсом законы функционирования античного топоса содействовали героизации исторического прошлого и углублению профетизма как основных черт исторического романтизма.

Ключевые слова: античный топос, мифологическое время, хронотоп, герой, образ.

Miroshnychenko P.V. GLORIFICATION OF THE PAST IN UKRAINIAN ROMANTICISM AND ANTIQUE TOPOS / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The article deals with the means and devices of using antique topos as content, stylistic category as well as a peculiar variety of chronotope in Ukrainian romanticism. The laws of the functioning of the antique topos transformed by romantic discourse contributed to the glorification of the historical past and further development of prophetism as the basic features of historical romanticism.